

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Xusenova Sevinch Murodjonovna

Buxoro davlat universiteti Xorijiy tillar fakulteti

Tarjima nazariyasi va amaliyoti yo'nalishi

1-kurs talabasi

E-mail: s.m.xusenova@buxdu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlari qiyosiy aspektida tadqiq etiladi. Frazeologizmlarning kommunikativ vazifasi, emotsional-ekspressiv imkoniyatlari, baholovchi va persuaziv funksiyalari zamonaviy pragmalingsvistika nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan frazeologik birliklarning semantik va pragmatik o'xshash hamda farqli jihatlari aniqlanib, ularning nutqiy vaziyat, madaniy omillar va milliy mentalitet bilan bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, frazeologik birliklarni tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan pragmatik muammolar hamda funksional ekvivalentlikni ta'minlash usullari tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari frazeologiya, pragmalingsvistika va tarjimashunoslik sohalarida olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, pragmatika, pragmalingsvistika, frazeologizm, ingliz tili, o'zbek tili, kommunikativ vazifa, ekspressivlik, emotsionallik, funksional ekvivalentlik, tarjima, lingvomadaniyat.

Kirish. Til jamiyatning madaniy, tarixiy va ijtimoiy taraqqiyotini aks ettiruvchi murakkab kommunikativ tizim hisoblanadi. Ushbu tizimning muhim tarkibiy qismlaridan biri frazeologik birliklar bo'lib, ular xalqning dunyoqarashi, milliy tafakkuri, qadriyatlari va nutq madaniyatini o'zida mujassamlashtiradi. Frazeologizmlar oddiy leksik birliklardan farqli ravishda nafaqat nominativ, balki kuchli pragmatik va emotsional ta'sir ko'rsatish xususiyatiga ega bo'lib, nutqning ta'sirchanligi hamda obrazlilikini ta'minlaydi.

So'nggi yillarda tilshunoslikda pragmalingsvistika yo'nalishining rivojlanishi frazeologik birliklarni yangi metodologik yondashuvlar asosida tadqiq etish imkoniyatini yaratdi. Agar an'anaviy frazeologiya asosan ularning semantik va strukturaviy xususiyatlarini o'rgangan bo'lsa, zamonaviy pragmatik tadqiqotlarda frazeologizmlarning real kommunikativ vaziyatdagi vazifasi, so'zlovchi maqsadi,

tinglovchiga ko'rsatadigan ta'siri hamda kontekst bilan bog'liq jihatlar asosiy tadqiqot obyektiga aylandi.

Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, har ikkala tilda ham frazeologik birliklar kommunikativ jarayonning muhim vositasi hisoblanadi. Biroq ularning pragmatik funksiyalarida milliy madaniyat, tarixiy taraqqiyot, mentalitet va kommunikativ an'analar bilan bog'liq o'ziga xos farqlar kuzatiladi. Shu sababli mazkur tillardagi frazeologik birliklarni qiyosiy-pragmatik nuqtai nazardan tadqiq etish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning kommunikativ vazifalarini aniqlash hamda tarjima jarayonida pragmatik ekvivalentlikni ta'minlash usullarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlari lingvomadaniy va kommunikativ yondashuvlar asosida kompleks ravishda tahlil qilinadi. Frazeologizmlarning ekspressiv, baholovchi va persuaziv funksiyalari o'zaro bog'liqlikda o'rganilib, ingliz va o'zbek tillarida ularning qo'llanishiga ta'sir etuvchi omillar tizimli ravishda tavsiflanadi.

Tadqiqot davomida qiyosiy-tipologik, tavsifiy, kontekstual, pragmatik hamda lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodlar frazeologik birliklarning semantik tuzilishi bilan bir qatorda ularning kommunikativ vazifalarini ham aniqlash imkonini berdi.

Frazeologik birliklarning pragmatik tabiatiga oid nazariy qarashlar

Frazeologik birliklarning pragmatik mohiyatini tushuntirish zamonaviy tilshunoslikning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Pragmalingvistika til birliklarini faqat semantik mazmuni orqali emas, balki ularning real nutqiy vaziyatdagi kommunikativ funksiyasi, so'zlovchi maqsadi hamda tinglovchiga ko'rsatadigan ta'siri nuqtai nazaridan ham o'rganadi. Shu bois frazeologik birliklarning pragmatik imkoniyatlarini tadqiq etish til va nutq o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pragmatika nazariyasining shakllanishi Ch. Morris nomi bilan bog'liq bo'lib, u til belgilarining foydalanuvchi bilan munosabatini alohida tadqiqot sohasi sifatida ajratgan. Keyinchalik J. Austin va J. Searle tomonidan ishlab chiqilgan nutq aktlari nazariyasi frazeologik birliklarning kommunikativ vazifalarini izohlash uchun muhim nazariy asos yaratdi. Ushbu yondashuvga ko'ra, frazeologizm faqat ma'lum ma'noni ifodalab qolmay, balki ma'lum kommunikativ maqsadni ham amalga oshiradi.

Davomida Graysning hamkorlik tamoyili, Leechning pragmatik prinsiplar nazariyasi hamda lingvomadaniy yondashuvlar frazeologik birliklarning pragmatik

imkoniyatlarini chuqurroq tushuntirishga xizmat qildi. Ayniqsa, milliy madaniyat bilan bog'liq frazeologizmlarda pragmatik ma'no ko'pincha kontekst va kommunikativ vaziyat orqali namoyon bo'ladi.

Frazeologik birliklar tilning eng murakkab va ko'p qirrali birliklaridan biri bo'lib, ular nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki kommunikativ jarayonda muhim pragmatik yuklamani ham o'z zimmasiga oladi. Zamonaviy tilshunoslikda frazeologizmlarni o'rganishda semantik yondashuv bilan bir qatorda pragmatik yondashuv ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki frazeologik birliklarning haqiqiy mazmuni ko'pincha ularning lug'aviy ma'nosi bilan emas, balki qo'llanilgan nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad hamda so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi munosabat orqali yuzaga chiqadi.

Pragmalingvistika nuqtai nazaridan frazeologik birliklar nutqning ta'sirchanligini oshirish, emotsional holatni ifodalash, baholash, ishonitirish va suhbatdoshga ma'lum psixologik ta'sir ko'rsatish vositasi hisoblanadi. Shu jihatdan ular oddiy leksik birliklardan tubdan farq qiladi. Masalan, ingliz tilidagi **break the ice** iborasi lug'aviy jihatdan "muzni sindirmoq" ma'nosini anglatadi, pragmatik jihatdan "muloqotni boshlash", "noqulay vaziyatni yumshatish" ma'nosini ifodalaydi. Xuddi shunday, o'zbek tilidagi **ko'nglini ko'tarmoq** frazeologizmi ham faqat harakatni emas, balki suhbatdoshning ruhiy holatini yaxshilash maqsadini anglatadi.

Frazeologik birliklarning pragmatik mazmunini shakllantirishda uchta asosiy omil muhim hisoblanadi:

- kommunikativ vaziyat;
- milliy-madaniy omillar;
- nutq ishtirokchilarining ijtimoiy mavqei.

Mazkur omillar frazeologik birlikning qanday ma'noda qabul qilinishini belgilaydi. Shu sababli bir xil frazeologizm turli kontekstlarda turlicha pragmatik mazmun kasb etishi mumkin.

Bugungi kunda ko'plab tadqiqotchilar frazeologik birliklarni lingvomadaniyatning muhim elementi sifatida baholaydilar. Chunki ular xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlar, qadriyatlar va mentalitetini aks ettiradi. Ayniqsa, ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy o'rganishda milliy xususiyatlar frazeologik birliklarning pragmatik funksiyalarini aniqlashda muhim mezonlardan biri hisoblanadi.

1. Frazeologik birliklarning pragmatik komponentlari

Frazeologik birlikning pragmatik mazmuni bir necha tarkibiy qismlardan tashkil topadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ularni quyidagi model asosida tasniflash mumkin.

1-jadval. Frazeologik birlikning pragmatik komponentlari

Komponent	Tavsifi	Nutqdagi vazifasi
Semantik	Asosiy ma'no	Axborot uzatish
Ekspressiv	His-hayajonni ifodalash	Ta'sirchanlikni oshirish
Emotsional	Ruhiy holatni aks ettirish	Hissiy ta'sir
Baholovchi	Ijobiy yoki salbiy munosabat	Baho berish
Persuaziv	Ishontirish	Kommunikativ ta'sir
Lingvomadaniy	Milliy qadriyatlarni ifodalash	Madaniy identifikatsiya

Jadvaldan ko'rinadiki, pragmatik mazmun faqat bitta komponentdan iborat emas. Har bir frazeologik birlik bir vaqtning o'zida bir necha pragmatik vazifani bajarishi mumkin. Shu sababli ularni kompleks tahlil qilish zarur.

1.1. Frazelogik birliklarning pragmatik modeli

Quyidagi model frazeologik birliklarning tarkibiy tuzilishini aks ettiradi.

1-rasm. Frazelogik birliklarning semantik-pragmatik tuzilish modeli

Mazkur model shuni ko'rsatadiki, frazeologik birlikning mazmuni faqat semantik qatlam bilan chegaralanmaydi. Kommunikativ vaziyat va madaniy kontekst uning pragmatik mohiyatini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

1.2. Ingliz va o'zbek tillarida pragmatik xususiyatlarning umumiy jihatlari

Ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan frazeologik birliklar o'zining tuzilishi va kelib chiqishiga ko'ra farqlansa-da, ularning pragmatik funksiyalarida bir qator umumiyliklar mavjud. Har ikkala tilda ham frazeologizmlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

- nutqni obrazli qilish;
- emotsional ta'sirni kuchaytirish;

- baholash munosabatini ifodalash;
- suhbatdoshga psixologik ta'sir ko'rsatish;
- milliy madaniyat elementlarini aks ettirish.

Masalan, ingliz tilidagi **spill the beans** va o'zbek tilidagi **og'zidan gullab qo'yimoq** iboralari turli obrazlarga asoslangan bo'lsa-da, kommunikativ maqsad nuqtai nazaridan bir xil pragmatik vazifani bajaradi, ya'ni yashirin ma'lumotni oshkor qilishni bildiradi.

Shuningdek, ingliz tilidagi **keep an eye on** va o'zbek tilidagi **ko'z-quloq bo'lmoq** frazeologizmlari ham semantik jihatdan turlicha shakllangan bo'lsa-da, pragmatik vazifasi bir xil bo'lib, nazorat qilish yoki kuzatib turish ma'nosini ifodalaydi.

Mazkur misollar ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar orasida funksional ekvivalentlik mavjudligini ko'rsatadi. Bu holat tarjima jarayonida pragmatik moslikni ta'minlash uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Ingliz va o'zbek tillarida frazeologik birliklarning qiyosiy-pragmatik tahlili

Frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish ularning kommunikativ jarayondagi vazifalarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Semantik jihatdan o'xshash bo'lgan frazeologik birliklar turli tillarda qo'llanish sharoiti, emotsional ta'siri va madaniy mazmuniga ko'ra sezilarli farqlarga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli pragmatik tahlilda nafaqat lug'aviy ma'no, balki kontekst, kommunikativ vaziyat va lingvomadaniy omillar ham hisobga olinadi.

Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillaridan tanlab olingan frazeologik birliklar funksional-pragmatik mezonlar asosida tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, har ikki tilda ham frazeologizmlar nutqning obrazlilikini oshirish, emotsional ta'sirni kuchaytirish va so'zlovchining baholovchi munosabatini ifodalashda faol qo'llaniladi. Biroq ularning yuzaga kelish manbalari hamda lingvomadaniy asoslari turlicha bo'lib, bu tarjima jarayonida pragmatik moslikni ta'minlashni murakkablashtiradi.

2.1. Kommunikativ funksiyalar bo'yicha qiyosiy tahlil

Frazeologik birliklarning asosiy pragmatik vazifalaridan biri kommunikativ ta'sirni kuchaytirishdir. Har bir frazeologizm ma'lum kommunikativ niyatni amalga oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari asosida ularning funksiyalari quyidagi guruhlariga ajratildi.

2-jadval. Frazeologik birliklarning kommunikativ funksiyalari

Pragmatik funksiya	Ingliz tili misoli	O'zbek tili misoli	Izoh
Emotsional ta'sir	<i>break the ice</i>	muzni eritmoq (ko'ngilni ochmoq)	Suhbatni erkinlashtirish

Baholash	<i>a wolf in sheep's clothing</i>	qo'y terisidagi bo'ri	Salbiy baho
Ogohlantirish	<i>once bitten, twice shy</i>	og'zi kuygan qatiqni ham puflab ichadi	Hayotiy tajribaga asoslangan ogohlantirish
Ishontirish	<i>actions speak louder than words</i>	gap emas, amal muhim	Persuaziv ta'sir
Rag'batlantirish	<i>keep your chin up</i>	boshingni baland tut	Ruhiy qo'llab-quvvatlash

Jadvaldan ko'rinadiki, ingliz va o'zbek tillarida kommunikativ vazifalar o'xshash bo'lsa-da, ularni ifodalashda qo'llanilgan obrazlar milliy madaniyat bilan chambarchas bog'liq.

2.2. Pragmatik ma'noning kontekstga bog'liqligi

Frazeologik birliklarning pragmatik mazmuni ko'pincha ularning qo'llanish kontekstiga bog'liq bo'ladi. Bir xil frazeologizm turli nutqiy vaziyatlarda turlicha kommunikativ vazifani bajarishi mumkin.

Masalan, ingliz tilidagi **break the ice** iborasi rasmiy uchrashuvlarda suhbatni boshlash yoki ishtirokchilar o'rtasidagi noqulaylikni bartaraf etish maqsadida qo'llanadi. O'zbek tilida esa unga funksional jihatdan yaqin bo'lgan **ko'nglini ochmoq** yoki **gapni boshlab bermoq** kabi birliklar ishlatiladi. Har ikkala holatda ham asosiy pragmatik vazifa muloqotning samaradorligini oshirishdan iborat.

Shuningdek, **hit the nail on the head** frazeologizmi ingliz tilida masalani aniq va to'g'ri hal qilishni bildirsa, o'zbek tilidagi **mixning boshiga urmoq** iborasi mazmunan to'liq ekvivalent hisoblanadi. Bu kabi misollar pragmatik ekvivalentlikning yuqori darajasini ko'rsatadi.

Biroq barcha frazeologizmlar uchun bunday moslik kuzatilmaydi. Masalan, ingliz tilidagi **carry coals to Newcastle** iborasi ma'nosini o'zbek tiliga so'zma-so'z tarjima qilish pragmatik xatolikka olib keladi. Ushbu birlikning funksional ekvivalenti sifatida **o'rmonga o'tin olib bermoq** yoki **daryoga suv quyish** kabi iboralardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

2.3. Pragmatik tahlil algoritmi

Frazeologik birliklarni tahlil qilishda quyidagi algoritm samarali natija beradi.

2-rasm. Frazеologik birliklarning pragmatik tahlil algoritmi

Mazkur model pragmatik tahlilni tizimli ravishda amalga oshirish imkonini beradi. Unda frazeologik birlik avvalo semantik jihatdan tahlil qilinadi, keyin esa uning qo'llanish konteksti va kommunikativ maqsadi aniqlanadi. Shundan so'ng tarjimada funksional ekvivalent tanlanadi.

2.4. Lingvomadaniy omillarning pragmatik ta'siri

Frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlari ularni yaratgan xalqning madaniyati, urf-odatlar va tarixiy tajribasi bilan uzviy bog'liq. Ingliz tilidagi ko'plab frazeologizmlar dengizchilik, savdo-sotiq va sanoat taraqqiyoti bilan bog'liq obrazlarga asoslangan bo'lsa, o'zbek tilidagi frazeologik birliklarda dehqonchilik, chorvachilik, oilaviy munosabatlar va mahalla madaniyatiga oid obrazlar ustunlik qiladi.

Masalan, **don't count your chickens before they hatch** iborasi ingliz tilida ehtiyotkorlikni ifodalasa, o'zbek tilidagi **jo'jani kuzda sanaydilar** maqoli mazmun va pragmatik vazifa jihatidan unga to'liq mos keladi. Har ikkala birlik tinglovchini shoshqaloqlikdan ogohlantirish vazifasini bajaradi. Bu esa turli tillarda shakllangan frazeologizmlarning umumiy kommunikativ maqsadga xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, faqat milliy madaniyatga xos bo'lgan frazeologik birliklar ham mavjud. Bunday hollarda tarjimon semantik emas, balki pragmatik ekvivalentlikni ta'minlashga intilishi zarur. Aks holda, tarjima mazmuni saqlangan bo'lsa-da, uning kommunikativ ta'siri yo'qolishi mumkin.

3. Frazеologik birliklarning ekspressiv va emotsional-pragmatik xususiyatlari

Frazeologik birliklarning muhim belgilaridan biri ularning yuqori darajadagi ekspressivlik va emotsionallikka ega ekanligidir. Oddiy leksik birliklardan farqli ravishda frazeologizmlar nafaqat ma'lum bir voqea yoki predmetni nomlaydi, balki so'zlovchining unga nisbatan munosabatini, hissiy holatini va kommunikativ niyatini ham ifodalaydi. Shu sababli ular badiiy adabiyot, publitsistika, ommaviy axborot vositalari hamda kundalik muloqotda keng qo'llaniladi.

Pragmalingvistika nuqtai nazaridan ekspressivlik kommunikativ ta'sirni kuchaytiruvchi vosita sifatida qaraladi. Frazeologik birlik orqali ifodalangan fikr tinglovchida oddiy gapga qaraganda kuchliroq hissiy taassurot uyg'otadi. Masalan, ingliz tilidagi **add fuel to the fire** iborasi voqeani yanada murakkablashtirish ma'nosini bildiradi. O'zbek tilida unga yaqin pragmatik ekvivalent sifatida **olovga moy sepmoq** frazeologizmi qo'llaniladi. Har ikki birlikning semantik mazmuni bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ularning asosiy vazifasi tinglovchiga voqeaning salbiy oqibatini kuchliroq his qildirishdan iborat.

Xuddi shuningdek, ingliz tilidagi **lose one's head** frazeologizmi hissiyotlarni boshqara olmaslikni anglatrsa, o'zbek tilida **es-hushini yo'qotmoq, o'zini yo'qotmoq** kabi iboralar ushbu pragmatik vazifani bajaradi. Bu misollar frazeologik birliklarning emotsional ta'sir kuchi ularning kommunikativ samaradorligini oshirishini ko'rsatadi.

3.1. Baholovchi pragmatika

Frazeologik birliklarning yana bir muhim xususiyati baholovchi funksiyani bajarishidir. Nutq jarayonida so'zlovchi voqea-hodisa yoki shaxsga ijobiy yoki salbiy munosabatini ko'pincha aynan frazeologik birliklar orqali ifodalaydi.

Masalan, ingliz tilidagi **a snake in the grass** iborasi ikkiyuzlamachi yoki xoin insonni ifodalasa, o'zbek tilidagi **qo'ynida ilon saqlamoq** frazeologizmi mazmunan va pragmatik jihatdan unga yaqin hisoblanadi. Har ikki holatda ham tinglovchida salbiy baholash shakllanadi.

Aksincha, ingliz tilidagi **heart of gold** va o'zbek tilidagi **ko'ngli oq** yoki **oqko'ngil inson** iboralar ijobiy baholashni ifodalovchi pragmatik vositalar hisoblanadi. Ushbu birliklar insonning ezgu fazilatlarini obrazli tarzda tasvirlaydi va tinglovchida ijobiy hissiy munosabat uyg'otadi.

3-jadval. Ingliz va o'zbek frazeologizmlarining baholovchi-pragmatik xususiyatlari

Inglizcha frazeologizm	O'zbekcha ekvivalenti	Pragmatik vazifa	Baholash turi
Heart of gold	Oqko'ngil	Maqtash	Ijobiy
Snake in the grass	Qo'ynida ilon saqlamoq	Tanqid	Salbiy
Break the ice	Ko'nglini ochmoq	Muloqotni boshlash	Neytral

Add fuel to the fire	Olovga moy sepmoq	Vaziyatni keskinlashtirish	Salbiy
Hit the nail on the head	Mixning boshiga urmoq	To'g'ri fikr bildirish	Ijobiy
Keep your chin up	Boshingni baland tut	Ruhlantirish	Ijobiy
Spill the beans	Og'zidan gullab qo'ymoq	Sirni oshkor qilish	Neytral
Once bitten, twice shy	Og'zi kuygan qatiqni ham puflab ichadi	Ogohlantirish	Neytral

Jadvaldan ko'rinadiki, frazeologik birliklarning baholovchi xususiyatlari ko'pincha milliy obrazlar orqali ifodalanadi. Biroq ularning kommunikativ maqsadi ko'p hollarda umumiy bo'lib qoladi.

3.2. Frazeologik birliklarning emotsional ta'sir modeli

3-rasm. Frazeologik birliklarning emotsional-pragmatik ta'sir modeli

Mazkur model shuni ko'rsatadiki, frazeologik birlikning pragmatik qiymati uning lug'aviy ma'nosidan ko'ra ko'proq kommunikativ vaziyat bilan belgilanadi. Bir xil ibora turli kontekstlarda turlicha emotsional yuklama kasb etishi mumkin.

3.3. Tarjimada pragmatik ekvivalentlik

Frazeologik birliklarni tarjima qilish jarayonida eng murakkab masalalardan biri pragmatik ekvivalentlikni saqlab qolishdir. So'zma-so'z tarjima ko'pincha iboraning emotsional va madaniy mazmunini yo'qotadi. Shu sababli tarjimon semantik moslikdan ko'ra funksional-pragmatik moslikni ta'minlashga intilishi lozim.

Masalan, ingliz tilidagi **kick the bucket** iborasini **chelakni tepmoq** tarzida tarjima qilish mutlaqo noto'g'ri natija beradi. Mazkur iboraning o'zbek tilidagi pragmatik ekvivalenti **olamdan o'tmoq, vafot etmoq** yoki badiiy uslubda **ko'z yumdi** kabi birliklar hisoblanadi. Bu misolda tarjima muvaffaqiyati iboraning yashirin ma'nosi va kommunikativ vazifasini to'g'ri anglashga bog'liq.

Xuddi shuningdek, **piece of cake** frazeologizmini **bir parcha tort** deb tarjima qilish emas, balki **juda oson, xamirdan qil sug'urgandek** kabi funksional ekvivalentlar orqali ifodalash tarjimaning pragmatik samaradorligini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pragmatik ekvivalentlikni ta'minlashda quyidagi strategiyalar samarali hisoblanadi:

- funksional ekvivalent tanlash;
- lingvomadaniy moslashtirish;
- kontekstual almashtirish;
- izohli tarjima (zarurat tug'ilganda);
- milliy obrazni saqlagan holda semantik moslashtirish.

Natijalar va muhokama

Olib borilgan qiyosiy-pragmatik tahlillar ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning kommunikativ jarayonda nafaqat semantik, balki pragmatik jihatdan ham muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida 60 dan ortiq ingliz va o'zbek frazeologik birliklari tahlil qilinib, ularning funksional-pragmatik xususiyatlari aniqlandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, frazeologizmlarning kommunikativ qiymati asosan nutqiy vaziyat, lingvomadaniy muhit va so'zlovchining kommunikativ maqsadi bilan belgilanadi.

Qiyosiy tahlil davomida ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning semantik o'xshashligi har doim ham pragmatik moslikni anglatmasligi kuzatildi. Ayrim hollarda bir xil mazmunni ifodalovchi birliklar turli madaniy obrazlar orqali namoyon bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi *carry coals to Newcastle* iborasi o'zbek tilidagi *daryoga suv quyish* yoki *o'rmonga o'tin olib borish* kabi frazeologik birliklar orqali pragmatik jihatdan to'liq ifodalanadi. Demak, tarjimada asosiy mezon semantik emas, balki funksional-pragmatik ekvivalentlik hisoblanadi.

Tahlillar natijasida frazeologik birliklarning pragmatik vazifalari beshta asosiy guruhga ajratildi:

- kommunikativ;
- ekspressiv;
- emotsional;
- baholovchi;
- persuaziv.

Mazkur tasnif frazeologik birliklarning nutqdagi vazifalarini tizimli ravishda tavsiflash imkonini beradi.

Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy yangiliklarga erishildi:

- ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlari yagona qiyosiy model asosida tizimlashtirildi;
- frazeologizmlarning kommunikativ vazifalarini baholash uchun funksional-pragmatik mezonlar ishlab chiqildi;
- tarjima jarayonida pragmatik ekvivalentlikni aniqlash algoritmi taklif etildi;
- frazeologik birliklarning ekspressiv, emotsional va baholovchi komponentlari o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi;
- ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi yangi tasnif ishlab chiqildi.

Mazkur natijalar pragmalingvistika, qiyosiy tilshunoslik hamda tarjimashunoslik yo‘nalishlaridagi keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot natijalaridan quyidagi yo‘nalishlarda foydalanish mumkin:

- oliy ta’lim muassasalarida **Frazeologiya, Pragmalingvistika, Tarjimashunoslik** fanlarini o‘qitishda;
- ingliz va o‘zbek tillari bo‘yicha darslik hamda o‘quv qo‘llanmalarini yaratishda;
- tarjimonlar tayyorlash jarayonida pragmatik ekvivalentlikni o‘rgatishda;
- elektron lug‘atlar va sun’iy intellekt asosidagi tarjima tizimlarini takomillashtirishda;
- korpus lingvistikasi va kompyuter lingvistikasida frazeologik birliklarni avtomatik aniqlash algoritmlarini ishlab chiqishda.

4-rasm. Frazologik birliklarning pragmatik modeli

5-rasm. Tarjimada pragmatik moslikni aniqlash algoritmi

Xulosa

Mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlarini qiyosiy nuqtai nazardan tahlil qilishga bag'ishlandi. Tadqiqot davomida frazeologizmlar tilning oddiy leksik birliklari emas, balki kommunikativ ta'sirni ta'minlovchi murakkab pragmatik vositalar ekanligi ilmiy asoslandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar turli tarixiy hamda lingvomadaniy asosga ega bo'lishiga qaramay, ularning asosiy kommunikativ vazifalari o'xshashdir. Har ikki tilda ham ular emotsional ta'sir ko'rsatish, baholash, ishontirish, rag'batlantirish va muloqot samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, milliy mentalitet va madaniy qadriyatlar frazeologik birliklarning pragmatik mazmunini shakllantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi.

Tarjima jarayonida pragmatik ekvivalentlikni ta'minlash semantik moslikdan ko'ra muhimroq mezon ekanligi asoslandi. Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan funksional-pragmatik model tarjimashunoslik amaliyotida hamda qiyosiy tilshunoslik tadqiqotlarida qo'llanilishi mumkin.

Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning pragmatik xususiyatlarini yagona metodologik tizim asosida tahlil qilish, ularning funksional tasnifini ishlab chiqish hamda pragmatik ekvivalentlikni aniqlash algoritmini taklif etish bilan izohlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
2. Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics* (Vol. 3, pp. 41–58). New York: Academic Press.
4. Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
5. Morris, C. W. (1938). *Foundations of the Theory of Signs*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
7. Vinogradov, V. V. (1977). *Izbrannye trudy. Leksikologiya i leksikografiya*. Moskva: Nauka.
8. Kunin, A. V. (1996). *Kurs angliyskoy frazeologii*. Moskva: Vysshaya shkola.
9. Teliya, V. N. (1996). *Russkaya frazeologiya: Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty*. Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury».
10. Amosova, N. N. (1963). *Osnovy angliyskoy frazeologii*. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta.

11. Cowie, A. P. (Ed.). (1998). *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. Oxford: Oxford University Press.
12. Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford: Oxford University Press.
13. Fernando, C. (1996). *Idioms and Idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
14. Dobrovol'skij, D., & Piirainen, E. (2005). *Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*. Amsterdam: Elsevier.
15. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Naciscione, A. (2010). *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
17. Wray, A. (2002). *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Westport: Greenwood Press.
19. Safarov, Sh. (2008). *Pragmalingvistika*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
20. Mahmudov, N. (2013). *Til va nutq*. Toshkent: Mumtoz so'z.
21. Rahmatullayev, Sh. (1992). *O'zbek tilining frazeologik lug'ati*. Toshkent: Qomuslar bosh tahririyati.
22. Hojiyev, A. (2010). *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
23. Nurmonov, A. (2012). *Tanlangan asarlar*. Toshkent: Akademnashr.
24. Abdurahmonov, G. (2017). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: O'qituvchi.
25. Mengliyev, B. (2020). *Tilshunoslik nazariyasi*. Toshkent: Tafakkur.
26. Yusupov, U. K. (2019). *Contrastive Linguistics of English and Uzbek Languages*. Tashkent: Fan.
27. Xudoyberganova, D. (2021). Lingvokulturologiya va frazeologiya munosabatlari. *O'zbek tili va adabiyoti*, 4, 45–53.
28. Ismatullayeva, N. R. (2022). Pragmatik yondashuv asosida frazeologik birliklarni tadqiq etish masalalari. *Filologiya masalalari*, 3, 91–99.
29. Crystal, D. (2019). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
30. Kövecses, Z. (2020). *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.